

Ivica Vigato

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja

Centar za istraživanje glagoljaštva

HR – 23 000 Zadar

Izvorni znanstveni članak

(primljeno 8. 9. 2021.)

UDK 003.349(497.581.1) "16"

HRVATSKOĆIRILIČNI RUKOPIS KAO SPOMENIK HRVATSKE JEZIČNOPOVIJESNE I KULTURNE BAŠTINE

Državni arhiv u Zadru u fondu *Mletački dragoman* čuva mnoge rukopise pisane hrvatskom ćirilicom. Mnogi od tih spisa odnose se na korespondenciju između mletačke i osmanske vlasti o pograničnim incidentima na tadašnjoj mletačko-turskoj granici. Za potrebe ovoga rada iz spomenutoga fonda izabran je spis pohranjen u kutiji br. 10. na poziciji 57/87 iz 1680. godine kojim gračački kapetan Muharem Gešain izvještava zadarskoga generala o incidentu koji su prouzročili Udbinjani otevši troje djece i stoku. Iz rukopisa se također doznaje kako je ovo odmazda za postupak Vinjerčana koji su prethodno Udbinjanima na pašnjacima Velebita i u području Krupe iznad Žegara pomorili i oteli stoku. Riječ je o razdoblju nakon Kandijskoga rata u kojem je Venecija proširila svoje posjede u Dalmaciji (*Linea Nani*), a unutar Mletačke Republike našla su se i neka mjesta zadarskoga zaleđa koja se spominju u dokumentu. Ovaj hrvatskoćirilični rukopis poslužio je autoru da prouči grafolingvističke, fonološke, morfološke, sintaktičke i leksičke posebnosti, uobičajene u neposrednoj komunikaciji predstavnika vlasti tadašnjih dviju država. Jezična analiza pružila je autoru priliku da barem u nekim segmentima predoči kulturološke osobitosti ljudi zadarskoga zaleđa u razdoblju čestih mletačko-turskih sukoba i ratova. Također, na primjeru ovoga rukopisa autor želi pokazati kako je svaki spis pohranjen u arhivima naša kulturna baština. A da bi ta baština zaista bila naša, moramo je poznavati, razumjeti i od nje učiti.

Ključne riječi: zadarsko zaleđe, hrvatska ćirilica, jezične značajke, kulturološke značajke, 17. stoljeće.

Državni arhiv u Zadru sadrži bogatu arhivsku građu koja je zanimljiva ne samo povjesničarima, već i ostalim istraživačima humanističkoga ili društvenoga usmjerenja. Među mnogobrojnim spisima pisanim latinicom ili glagoljicom naročito se ističu rukopisi pohranjeni u fondu Mletački dragoman, unutar kojeg su mnogi pisani i hrvatskom ćirilicom. Dragomanska služba uvedena je u 16. stoljeću i obavljala ju je istovremeno više osoba pri uredu Generalnog providura za Dalmaciju i Albaniju u Zadru. Dragoman je bio tumač odnosno posrednik u pismenoj i usmenoj komunikaciji bosanskih aga i paša te predstavnika mletačke vlasti u Dalmaciji i morao je poznavati i druge jezike i pisma na kojima se odvijala komunikacija (hrvatski i grčki jezik, odnosno bosanicu, ćirilicu i alfabet). O spisima dragomanske kancelarije skrblila je posebna osoba zvana arhivist. Služba prestaje s radom padom Mletačke Republike 1797. godine. Spisi ovog fonda sačuvani su od osnutka Arhiva generalnih providura 1624. godine. Fond Mletački dragoman sadrži izvješća: o pograničnim sukobima, o trgovini između Mletačke Republike i susjednih zemalja i pokrajina, mirovne ugovore i pregovore između Venecije, Turske i Austrije, korespondenciju između predstavnika mletačke i osmanske vlasti glede rješavanja različitih sporova ili incidenata, poglavito hajdučije ili zarobljavanja i pljačkanja trgovačkih brodova (Vodič Državnog arhiva u Zadru, 2014: 63).¹

Za potrebe ovoga rada izabran je jedan spis iz spomenutoga fonda kako bi se istakao značaj hrvatskoćirilinih spisa za proučavanje ne samo povijesti jednoga razdoblja na tadašnjoj mletačko-turskoj granici, već se pokazalo i da takvi spisi mogu biti veoma važni za proučavanje jezičnih grafolingvističkih i ostalih kulturoloških posebnosti ovakvog tipa dokumenata. Osim toga u odgojno-obrazovnom sustavu veoma važno jest načelo zavičajnosti koje nalaže da se u nastavi potiču kulturološki sadržaji lokalnoga karaktera. Može se, naime, ovakve tekstove iskoristiti da u okviru projektne ili nekog drugoga oblika suvremene nastave učeni, odnosno studenti istražuju značajke prostora u povijesnom kontekstu koji je zasigurno oblikovao i današnje žitelje ličko-sjevernodalmatinskoga područja.

Sadržaj ovoga službenoga spisa jest sljedeći: lički kapetan i gračački zapovjednik Moharem Gešain odgovara zadarskom providuru na njegov dopis vezan uz ubičajene izgrede na Mletačko-turskoj granici. Naime, Udbinjani su oteli sto-

---

1 Hrvatska ćirilica nije bila pričuvno, nego dominantno hrvatsko pismo i prostirala se ne samo istočno od rijeke Krke i Vrbasa, već i zapadnije (primjerice, usred poluotoka Istre, ili na južnodalmatinskim otocima). Da se hrvatska ćirilica upotrebljavala i na zadarskom području v. Rimac – Botica, 2011: 521-550.

ku i troje djece najvjerojatnije s mletačkoga područja kao odmazdu na postupak Vinjerčana koji su opet Udbinjanima na Velebitu i u Krupi pobili i oteli domaće životinje.

Donosimo transliteraciju spomenutoga spisa:

*Pirisvitlomu i plemenitomu i cudu uzvi
šenemu g(ospodi)n(u) g(ospodi)nu jeneralu zadarsokomu i s
ve Dalmancie od nas kapitana lickoga i zapo
vidnika garacackoga Muharema Gešaina
g(ospod)ina uzvišeni poklon i dragov pozdaravljen
je kako pirijatelu i susidu našem
Vidisme peldme ne.ti list ki nim dojde od vaše
ga g(ospodstv)va po ruci istega g(ospo)dina kapitana ovro
vaskoga vidismo šoto veli vaša sivitlost
od sastanka našega i da kude sukupa dovedeno
ono balaga i ono toroje dice šoto su povelu Ud
vinani mi zato vele nastojasmo ali šoto
je piri Udvinanio no malo balaga i dvoje dice
jesmo vele nastojali ali vele Udvinani da dirže
u ime kona sovojih šoto su jim vazeli Viner
cani sotoi ce pirjest kona u Velebitu a vele da su
išli da vide sovoje zemle i cekaju zolocince
koji pasavaju od se naciniti zolo i vele udvi
nani ove zime pasane da su jim pogubili biri.
June ka kod Kurupe više Žegara na svojoj zemli
Piri sovomu balago i odagnali i blago se šoto
Je cilo do istine to zana sava Karaina i vaš.i
nata a ovo malo balaga i jedno dite šoto je
Piri namih garacanih šotu su oteli silom od is
tih Udvinano vhojemo ciniti da se virne
I cini..mo vazda šoto budemo jaci nastojati
cestito gacara mi.u iluvdzni vo polohajati
sa vašim govom na ovoj karaini bihmo?
ucinili odpis odavnije ali nemogusmo dok
le obajosmo šoto vele Udvinani jere
vele radismo i biše nam ugodno da virnu i oni
šoto je piri nih*

Pokle vid.imo šo vele i tuže mongo a sad mi ne znamo durugo nego za nomo sivita izparaviti ne moromo nego ako va je vola da se sastane mo da izmetnemo šoto je meju nami i vami.

Dopis je napisan 1680. godine, a to je razdoblje između Šestoga i Sedmoga osmanlijskoga rata. Šesti Mletačko-osmanski rat, poznatiji kao Kandijski rat vodio se u razdoblju od 1645. do 1669. godine. Rezultat tog rata bilo je osmansko zauzimanje Krete. Međutim, u Dalmaciji su Osmanlije pretrpjeli mnoge poraze i gubitke teritorija od kojih su neke 1671. godine, kada je uspostavljena *Linea Nani*, dobili natrag. Taj mletački posjed na mletačko-turskoj granici naziva se još *acquisto vecchio* ili *stara stečevina*.² Granica na zadarskom području, dako, važna je za razumijevanje sadržaja izabranoga ćiriličnoga dopisa, a bila je poprilično blizu Zadra i duboko se uvlačila u središnji prostor Ravnih kotara, do mjesta Crnog, Briševa i Visočana, a tek uski pojas uz more bio je u sastavu Mletačke Republike.³ Mjesta Vinjerac i Udbina, koja se spominju u ovom pograničnom incidentu u proteklom Kandijskom ratu dosta su stradala. Tako Grga Novak spominje Iliju Smiljanića koji je sa svojom vojskom 1652. prodro do Udbine, a 1657. godine provalila je velika turska vojska od 10 000 vojnika do Solina i Novigrada te srušila Posedarju i Venijer (Novak, 2004: 15). To je zasigurno kod žitelja tih mjesta moglo izazivati antagonizam i osvetu uvijek kada se za to pružila prilika.

Dopis je pisan hrvatskom ćirilicom. Za potrebe transliteracije donosimo ćirilički abecedarij sastavljen od slova koja smo pronašli u dokumentu:

- 2 Sedmi Mletačko-osmanski rat, zvan Morejski rat trajao je u razdoblju od 1684. do 1699. godine, a rezultat tog rata bio je mletačko zauzimanje Moreje (Peloponeza). U Dalmaciji je tada uspostavljena *Linea Grimani*, a novi oslobođeni teritorij Mlečani su nazvali *acquisto nuovo* (*nova stečevina*). I konačno Osmi Mletačko-osmanski rat (Sinjski rat, Mali rat, Drugi morejski rat), trajao je u razdoblju od 1714. do 1718. godine, a Osmanlije su ponovno zauzeli Moreju te posljednje mletačke posjede u Egeju. U Dalmaciji je Mletačka Republika stekla novi teritorij i stvorena je nova crta razgraničenja *Linea Mocenigo*, a taj novi teritorij nazvali su *acquisto nuovissimo* (*najnovija stečevina*) v. Vrandečić, 2013.
- 3 Radi vizualizacije prostora, tj. kako bi se uočila granica između Mletačke Republike i Osmanskoga Carstva nakon Kandijskoga rata pogledati kartu u knjizi *Dalmatia between Ottoman and Venetian Rule Contado di Zara 1645-1718*, Roma: Libreria Editrice Viella (v. Mayhew 2008: 283).

A			n	
B			o	
V			p	
G			R	
D			S	
E			T	
Ž			U	
Z			h	
l			c	
k			š	
l			jat	
m				

Što se tiče grafetičkih karakteristika razvidno je da grafem obilježava više fonema:

$/l/$ i $/l'/$ =

$/n/$ i $/n'/$ =

$/c/$ i $/č/$ =

? $/j/$, $/ć/$ i $/ǰ/$ =

Slovo transliteriramo kao j^4 , kao l , kao n , kao c bez obzira na to kako se izgovaraju.

4 Obično se *jat* transliterira grafemom $ê$, ali ćemo ga radi lakšega čitanja preslovljavati slovom j .

Neobično je da pisar ne upotrebljava *đerv* već samo *jat* što može biti utjecaj glagoljske grafije u kojem se često ta dva grafema naizmjenično koriste za fonem /j/ ponekad i u okviru iste riječi. Također nije za očekivati da pisar nije koristio poseban grafem za fonem /č/ kako je uobičajeno u hrvatskoćiriličnim tekstovima.⁵

Ono što se može odmah primijetiti čitajući ovaj dopis jest to da pisar ubacuje slova kojima se obilježavaju samoglasnici *o*, *u*, *i* između dva suglasnika što otežava razumijevanje napisanoga: *šoto, sivitlosti, sukupu balaga, sovojih, zolocince, durugo, dirže, virne, pirijatelju, piri*. Sasvim je izvjesno da ovo pravopisno rješenje nije vezano uz izgovor tih otvornika, i, dakako, nije uvijek na mjestu nekadašnjega poluglasa.⁶ Međutim, takva pravopisna rješenja nisu rijetkost u tekstovima toga razdoblja, poglavito glagoljičnim zadarsko – ličkoga prostora.

Svakako, dopis je zanimljiv i s jezičnoga stajališta. Budući da su se događali ekscesi lokalnoga karaktera, lokalne su ga vlasti rješavale. Zanimljivo je kakav je to jezik komunikacije između tadašnjih dviju država. Po svojoj naravi tekst nije mogao biti napisan nekim mjesnim govorom te su morali postojati procesi standardizacije. Isto tako taj idiom nije bio formiran po strogo propisanoj normi, već se temeljio na uzusima. Ta komunikacija je mogla biti ostvarena samo ako su se specifične jezične posebnosti nekoga mjesta izbjegavale te bi se upotrebljavao onaj jezični izričaj koji je poznat svim sudionicima u komunikaciji.

Samo po sebi se razumije da se na osnovi jednoga dopisa ne može dati cjelovita jezična slika toga razdoblja i područja. Uostalom, ni analiza većeg broja rukopisa ne bi mogla dati sveobuhvatni prikaz. Ipak, ova skromna jezična i kulturološka raščlamba može biti korisna za neke buduće sveobuhvatnije jezične analize ili biti dobar poticaj za daljnja istraživanja.

Od fonoloških osobitosti uobičajeno je početi od refleksa glasa jata. Međutim, u rukopisu se očekivano ostvaruje samo ikavski refleks jata: *pirisvitlomu, susidu, dite*. Potvrđeno je izostavljanje glasova na početku: *no* ‘ono’, na kraju riječi: *va* ‘vam’, *se* ‘sve’ ili ‘svega’, *va* ‘vas’. Nasuprot tomu, posvjedočene su pojave proteze: *jim*, i epenteze *Dalmancije*. Zanimljivo je da imamo primjere samo s dočetnim *-m*: *silom, nam, nim*, tj. nisu zabilježeni primjeri prijelaza *m>n* tzv. adriatizam koji je u tom vremenu, 16. stoljeću, već poprilično aktualan u području blizu mora (Vigato 2013: 271-272).

5 Da jedan grafem obilježava više fonema nije rijedak slučaj u hrvatskoćiriličnim tekstovima (v. npr. Zelić-Bučan, 2000: 32-34)

6 Tako, primjerice, u dokumentu zabilježena riječ *durugo* u staroslavenskom jeziku glasila je *dru-goe* (v. Damjanović i dr. 2004).

Potvrđena je pojava pojednostavljenja teške suglasničke skupine te imamo primjer promjene /čk/>/sk/ zbog artikulacijskih razloga: *ovrovaskoga*. Primjer rotacizma očekivano je potvrđen na glagolu moći: *ne moremo*.

Osim ovih jezičnih činjenica karakterističnih i za štokavce i za čakavce, posvjedočeni su primjeri u kojima se mogu uočiti isključivo čakavske posebnosti: *və>va vazeli* (Lisac, 2009: 18.)⁷ (x2) kao i izostanak jotacije: *dojde*. Primjer pak *obajosmo* 'obađosmo' ne može se sa sigurnošću pripisati čakavskim osobitostima jer tako naprosto može biti zapisano kao pravopisno rješenje. Također ne postoji sklonost mišljenju da u primjerima *dirže*, *virne* slogotvorno *r* ima popratni samoglasnik *i* već bi i to mogao biti odraz pisareva načina pisanja.

Kada govorimo o morfološkim karakteristikama spisa, uočiti će se uporaba aorista kao stilsko neutralna uporaba glagolskoga vremena: *vidisme*, *nemogosmo*, *obajosmo*. Posvjedočena je i stara tvorba aorista: *bihmo* < bihomo (<bihomB). Taj aorist dio je složenoga glagolskoga oblika kondicionala: *bihmo učinili*. Osim aorista u tom razdoblju pojavljuje se i perfekt: *su vazeli*, *su povelu*, *su pogubili*, *su oteli*.⁸

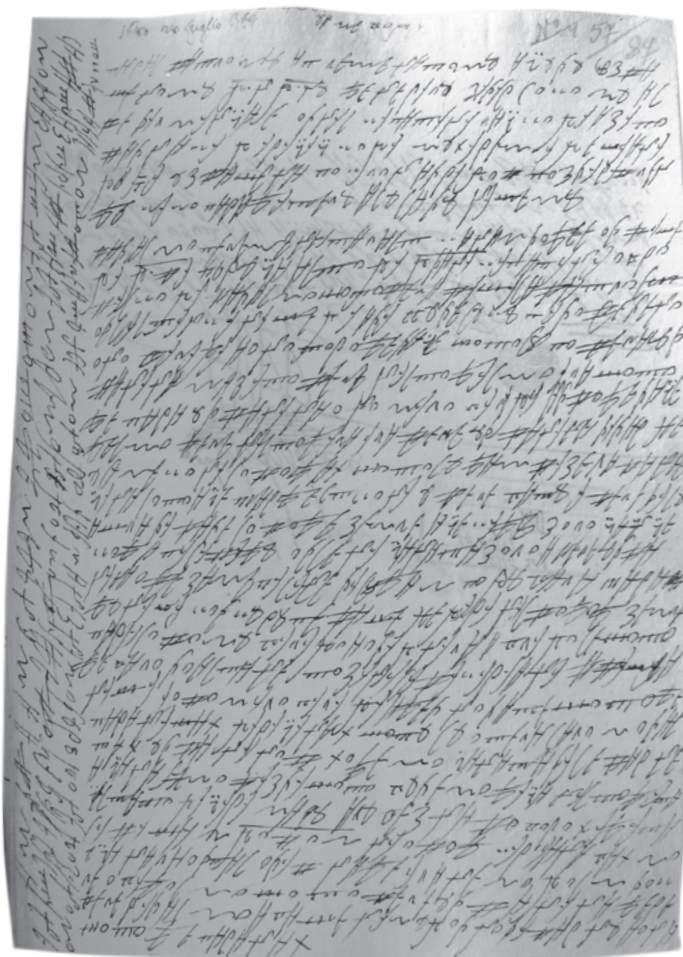
Što se tiče starih množinskih nastavaka očekivano se u genitivu množine pojavljuje nastavak *-ov*: *Udvinanov* te neuobičajen nastavak *-ih* za instrumental množine *piri namih Garačanih*. Zanimljiv je dativni nastavak *-omu* poglavito zato što je danas dočetano *-u* doživljavano kao navezak⁹, a u spisu se sustavno pojavljuje što mogu potvrditi sljedeći primjeri: *pirisvitlomu i plemenitomu i čudu uzvišenemu g(ospodi)n(u) g(ospodi)nu jeneralu zadarsokomu*.

Sintaktičke posebnosti dopisa na tragu su jezičnih obilježja hrvatskih tekstova toga razdoblja te će se prvo spomenuti danas negramatički poredak riječi kada je atribut u postpozitivnom položaju: *kapitana ovrovaskoga*. Međutim, dosta je primjera i kada atribut prethodi imenici na koju se odnosi: *g(ospo)dina kapetana, sovoje zemle*. Posvjedočena je konstrukcija *da + prezent* (mjesto infinitiva) – *išli da vide* te konstrukcija *htjeti + infinitiv*: *hojemo ciniti* 'hoćemo činiti'. Izbjegavanje pak dvostruke negacije zasigurno je pod utjecajem romanskih jezika: *ali nemogosmo dokle obajosmo šoto vele Udvinani*. Značenje prijedloga *piri* nije uvijek jednoznačno. Očekivano dolazi s imenicom u lokativu: *piri sovomu balagu*. Međutim, taj oblik prijedloga dolazi i s imenicom u instrumentalu: *piri namih Garačanih* te ima značenje današnjeg prijedloga 'pred'.

7 Taj oblik pojavljuje se dvaput.

8 Perfekt će se u novijim rukopisima pojavljivati sve češće i postupno će potiskivati aorist i imperfekt.

9 Tj. neobavezni samoglasnik.

Faksimil dokumenta iz fonda Mletački dragoman

Iako je dopis kratak i zabilježen je tek na jednoj stranici, leksik je razmjerno bogat, a zanimljiv je i zato što mnogi leksemi i leksičke sveze imaju drugačije značenje nego danas, a koja se mogu razabrati tek iz konteksta. Drugačije značenje nekih leksema između ostaloga jest i zato što su u 17. stoljeću prefiksi ili sufiksi imali drugačije tvorbeno značenje: *izmetnemo* 'raspravimo' (*da se sastanemo da izmetnemo što je meju nami i vami*), *otpis* 'pismeni odgovor' (*bihmo učinili odpis odavnije*), *vhojemo* 'nastojimo' (*vhojemo činiti da se virne*). Također je značajan leksem *obajosmo* (*ali nemogosmo dokle obajosmo što vele Udvinani*). Naime, glagol obići danas vezujemo uz prostorno kretanje 'zalazeći na mnoga mjesta', a odlika

mu je težnja ka sveobuhvatnošću. U dokumentu ta riječ se pojavljuje u značenju 'sveobuhvatnoga misaonog traganja' te sugerira kada se trebaju razmotriti sve opcije da bi se došlo do najboljeg rješenja nekoga problema.

Kulturološki značaj leksema *balago* 'blago, 'stoka' je ogroman. I danas na prostorima Hrvatske gdje se nekada intenzivno bavilo stočarstvom ova metaforična riječ ima neutralno, stilski neobilježeno značenje za domaće životinje. Leksem *balago* / *blago* koji se u ovom kratkom zapisu pojavljuje pet put odaje koliko je stoka bila značajna za cjelokupni život ličko-sjevernodalmatinskoga područja i koliko se cijenila. Zsigurno i ovi pogranični incidenti otmice djece poradi gubitka stoke to potvrđuju. Za leksem *peldma* smatra se da označuje vrstu poslovnoga pisma. Skok u svojem rječniku ima natuknicu *peld*, u značenju 'jedna potvrda'. Pretpostavlja se isti korijen kao i riječi *peldma*. Riječ *vrnuti* (u dokumentu potvrđeno *virne*) danas je živa u govorima zadarskoga i ličkoga područja.¹⁰ Riječ *pasano* govori o romanskom utjecaju na govore hrvatskoga priobalja bez obzira na to imaju li ti idiomi čakavska ili štokavska obilježja.¹¹

U dokumentu se spominju i etnici *Udvinani*, *Vinercani*, *Garacani* tvoreni sufiksima *-jan(in)* / *-čan(in)* te ketetika *garacacki*, *ovrovaski*, dakle uobičajenim sufiksom *-čki*. Prije je spomenuto da su artikulacijski razlozi uvjetovali promjenu /č/>/s/ obrovaski, također da je u dokumentu grafem *ŕ* označavao foneme /c/ i /č/.

Što se tiče stila pisanja ovoga dokumenta, lako je utvrditi da pripada administrativnom funkcionalnom stilu kojemu je jedna od bitnijih odlika šabloniziranost, tj. pisanje po ustaljenom obrascu.¹² Naime, poslovno pismo je uvijek trodjelno, a prvi dio je uvijek vezan uz kurtoazno uljudbeno oslovljavanje s točnim navođenjem titula osobe kojoj se šalje poslovno pismo: *pirisvitlomu i plemenitomu i cudu uzvišenemu g(ospodi)n(u) g(ospodi)nu jeneralu zadarsokomu i sve Dalmancie*. Dakako, i pošiljalac se mora predstaviti: *od nas kapitana lickoga i zapovidnika garcackoga Muharema Gešaina*. Uljudba je u diplomaciji uvijek prisutna bez obzira na različito gledanje na problem ili čak neprijateljski suprotstavljene stavove: *poklon i dragov pozdaravljenje kako pirijatelu i susidu našemu*.

10 Riječ *vrnuti* (*vrnuti*) pojavljuje se u rječnicima ličko-dalmatinskoga područja, npr. Čuljat 2018; Pavlović 2018; Tokić 2018; Došen 2020.

11 Romanizam *pasati* zabilježen je u gotovo svim rječnicima štokavski mjesnih govora zadarskoga kraja v. Pavlović 2018; Bucić 2016; Tokić 2018; Došen, 2020.

12 Josip Silić navodi sljedeće odlike administrativnoga funkcionalnoga stila: jednostavnost, jasnoća, točnost, potpunost, ujednačenost, eksplicitnost, kratkoća, određenost, terminologičnost, stilski neobilježnost i klišeiziranost (Silić – Pranjaković 2005: 379).

U drugom dijelu poslovnoga pisma obrazlaže se problem. Zato se pisac prvo referira na dokument dobiven od suprotne strane u pisanoj komunikaciji: *Vidisme peldme ne.ti list ki nim dojde od vašega g(ospodstv)va*. Slijedi obrazlaganje problema, u ovom slučaju to je pogranični spor: *ali šoto je piri Udvinanio no malo balaga i dvoje dice. jesmo vele nastojali ali vele Udvinani da diržeu ime kona sovojih šoto su jim vazeli Vinercani sotoi ce pirjest kona u Velebitu a vele da su išli da vide sovoje zemle*. Konačno, iznosi se i objašnjenje zašto nisu mogli izvršiti ono što se od njih traži: *bihmo učinili odpis odavnije ali nemogusmo dokle obajosmo šoto vele Udvinani*.

Treći dio ovoga poslovnoga pisma, kako to obično i biva u diplomaciji, nije svojim sadržajem značio prekid komunikacije ili odbijenicu, već u ovom slučaju predlaganje novoga sastanka: *sad mi ne znamo durugo nego za nomo sivita izparaviti ne moromo nego ako va je vola da se sastanemo da izmetnemo šoto je meju nami i vami*.

Jedna od bitnih osobitosti poslovnoga pisma jest argumentacija. U ovom konkretnom slučaju ona se temelji na iskazima *Udvinjana* koji su oteli stoku i djecu te se u ovom relativno kratkom dopisu riječ: *vele* ponavlja osam puta. Naime, više puta navođenje iskaza počinitelja ove otmice trebalo bi uvjeriti suprotnu stranu da nije baš sve onako kako su oni u svojem pismu naznačili¹³ tj. da su činjenice ipak drugačije.

***

U radu se pokušalo pokazati kako arhivski dokument može biti zanimljiv ne samo s povijesnog, već i s jezičnog, kulturološkog te obrazovnog aspekta.

S povijesnog aspekta predočava život krbavsko-sjevernodalmatinskoga područja u razdoblju mletačko-osmanskih ratova, kada se često mijenjala granica te sudbina maloga čovjeka u tim nepovoljnim vremenima. Također, mogu se prepoznati i glavna zanimanja žitelja toga područja.

S jezičnog aspekta značajan je jer pokazuje standardološki razvoj hrvatskoga jezika te jezične mijene uzrokovane ne samo unutarjezičnim razvojem već i sociološkim aspektom miješanja stanovništva različitih idioma i jezičnim utjecajem dominantnih jezika. Važan čimbenik jezičnoga oblikovanja zasigurno je bila i potreba za međugraničnom komunikacijom što je sve uvjetovalo interferenciju jezika različitih obilježja. Nadalje, kao i mnogi drugi spisi skriveni po arhivima i ovaj tekst pokazuje koliko je hrvatska tropismenost bila prisutna na prostorima gdje žive Hrvati.

---

13 Sadržaj providurova dopisa nam je nepoznat, a možemo ga naslutiti samo prema uvodnim napomenama u predstavljenom dokumentu kada se pisar referira na poslan dopis.

S kulturološkog aspekta dokument predočava razvijenu uljudbenu diplomatsku komunikaciju predstavnika vlasti, makar u ratnim ili poratnim uvjetima. Pokazuje također i značaj stočarstva, a samim tim i važnost ispaše koje se nalaze često blizu nestabilne osmanlijsko-mletačke granice (velebitski pašnjaci, livade uz rijeku Krupu). Nažalost, aktualni su pokazatelji kako ratni sukobi potiču netrpeljivost običnoga puka koji se zbog povijesnih okolnosti našao na suprotnim sukobljenim stranama.

S obrazovnog aspekta upozorava nas kako je naša kulturna baština, pogotovo kada je riječ o spomenicima lokalnoga karaktera, obrazovno dobro te je nužna za razumijevanje povijesnih događaja koji mogu pomoći u prevladavanju niza negativnih društvenih pojava i predrasuda. I konačno, ovakva raščlamba teksta možda može poslužiti kao model za istraživanje u okviru javne znanosti.¹⁴ Naime, na društvenim mrežama ovakvi tekstovi mogu se ponuditi ne samo znanstvenicima, već i široj društvenoj zajednici kako bi se transliterirali i proučili u što većem broju te kako bi ti pisani spomenici zaista postali kulturno i obrazovno dobro.

Izvor

- HR-DAZD – 2 Mletački dragoman, kutija br. 10., poz. 57/87

Literatura

- BUCIĆ, IVAN. 2016. *Rječnik govora sela Jasenice*. Zadar: Ogranak Matice hrvatske u Zadru.
- ČULJAT, MARKO. 2018. *Ričnik ličke ikavice*. Gospić: Lika@press.
- DAMJANOVIĆ, STJEPAN [ET AL.]. 2004. *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*, Zagreb: Matica hrvatska.
- DOŠEN, BOŽO. 2020. *Rječnik Radošinovca i okolice*. Zadar: Ogranak Matice hrvatske u Zadru.
- LISAC, JOSIP. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2: Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

---

14 Ilustracije radi spomenut ćemo projekt koji se provodi pod vodstvom izv. prof. dr. sc. Marijane Tomić, a u okviru programa „Javna znanost u području glagoljaštva: od crowdsourcinga do znanja“. Projekt financijski podupire DARIAH-HR konzorcij, a realizira se pod okriljem Centra za istraživanje glagoljaštva Sveučilišta u Zadru. U okviru toga projekta na portalu Centra nazvanom *Glagolab* svi zainteresirani mogu preuzeti ponuđene digitalne preslike glagoljskih tekstova kako bi ih transliterirali pomoću, za tu priliku izrađenoga, digitalnoga alata *Transkribus* (<https://glagolab.unizd.hr/?cnt=info&id=15117>).

- MAYHEW, TEA. 2008. *Dalmatia between Ottoman and Venetian Rule Contado di Zara 1645-1718*. Roma: Libreria Editrice Viella.
- NOVAK, GRGA. 2004. *Prošlost Dalmacije: knjiga druga: Od Kandijskog rata do Rapalskog ugovora*. Split: Marjan tisak.
- PAVLOVIĆ, ALOJZ; PAVLOVIĆ, EDUARD. 2018. *Rječnik novoštokavske ikavice benkovačkoga kraja*. Zadar: Ogranak Matice hrvatske u Zadru.
- RIMAC MARKO; BOTICA IVAN. 2011. Hrvatska ćirilica u glagoljskim matičnim knjigama zapadno od Krke, „Az grišnik Branko pridivkom Fučić“. // *Radovi Međunarodnoga znanstvenog skupa o životu i djelu Branka Fučića (1920. – 1999.)*. / Tomislav Galović (prir.) Malinska – Rijeka – Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Institut za povijest umjetnosti – Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Staroslavenski institut – Sveučilišna knjižnica Rijeka – Općina Malinska-Dubašnica, 521-550.
- SILIĆ, JOSIP; PRANJKOVIĆ, IVO. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- SKOK, PETAR. 1971. – 1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knjiga I-III*. Zagreb: JAZU.
- TOKIĆ NIKOLA; MAGAŠ, IVAN. 2018. *Rječnik sela Popovića*. Zadar: Ogranak Matice hrvatske u Zadru.
- VIGATO, IVICA. 2013. Čakavski hrvatski književni jezik u 17. i 18. stoljeću. // *Povijest hrvatskoga jezika 3. knjiga: 17. i 18. stoljeće*. / Ante Bičanić (ur). Zagreb: Croatica, 263-297
- *Vodič državnog arhiva u Zadru*. 2014. / Josip Kolanović (ur.). Zadar: Državni arhiv u Zadru.
- VRANDEČIĆ, JOSIP. 2013. *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: Mletačko– osmanski ratovi u venecijanskoj nuncijaturi*. Split: Filozofski fakultet u Splitu – Odsjek za povijest.
- ZELIĆ – BUČAN, BENEDIKTA. 2000. *Bosančica ili hrvatska ćirilica u srednjoj Dalmaciji*. Split: Državni arhiv u Splitu.

Mrežni izvori

- <https://glagolab.unizd.hr/?cnt=info&id=15117> (pristupljeno 18. 8. 2021.)

Croatian Cyrillic Manuscript as a Monument of Croatian Historical Linguistic and Cultural Heritage

Abstract

The State Archive in Zadar keeps many manuscripts written in Croatian Cyrillic in the Mletački Dragoman collection. Many of these writings refer to the Venetian and Ottoman authorities' correspondence about border incidents on the Venetian-Turkish border. For this paper's purposes, a file stored under box number 10, position 57/89 from the year 1680, was almost randomly selected from the mentioned fund. In that file Gračac captain Muharem Gešain informs the Zadar general about the kidnapping of three children and cattle from Udbina. The manuscript also reveals the revenge for the actions of the people of Vinjerka, who had previously killed and abducted cattle on the pastures of Velebit and in the area of Krupa above Žegar. That is the period after the Candian War in which Venice expanded its possessions in Dalmatia (Linea Nani). Within the Venetian Republic, there are some places in the Zadar hinterland that are mentioned in the document. This Croatian Cyrillic manuscript served the author to study the graphic linguistic, phonological, morphological, syntactic, and lexical peculiarities typical in the direct communication of the representatives of the then two states' authorities. The linguistic analysis allows the author to present, at least in some segments, the cultural peculiarities of the people of the Zadar hinterland in the period of frequent Venetian-Turkish conflicts and wars. Also, on the example of this manuscript, the author wants to show how every document stored in the archives is our cultural heritage. And for that heritage to indeed be ours, we must know, understand, and learn from it.

Key words: Zadar hinterland, Croatian Cyrillic, linguistic features, cultural features, 17th century.